

Євген Пащенко
(Загреб, Хорватія)

УКРАЇНЬСКА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ І РОЗВИТОК ХОРВАТСЬКОЇ УКРАЇНІСТИКИ (ПЕРША ПОЛОВИНА ХХ СТ.)

У статті розглядається діяльність вихідців з України у презентації української проблематики в хорватському суспільстві першої половини минулого століття. Простежується поступове формування національної інтелігенції та її роль у становленні україністики в Хорватії. Діяльність української і хорватської інтелігенції у прагненні до взаємопізнання в літературі сприяла розвиткові україністики, яка поступово набувала динаміки. Цей процес було обірвано репресіями повоєнного комуністичного режиму.

Ключові слова: україністика, Хорватія, українсько-хорватські зв'язки, Антін Івахнюк, Василь Войтановський, русини-українці.

В статье рассматривается деятельность выходцев из Украины в презентации украинской проблематики среди хорватов в первой половине прошлого столетия. Выделены основные этапы становления украинской интеллигенции, ее роль в развитии хорватской украинистики. Отмечены заслуги отдельных представителей в украинистике. Этот процесс был прерван репрессиями коммунистического режима в первые послевоенные годы.

Ключевые слова: украинистика, Хорватия, украинско-хорватские связи, Антон Ивахнюк, Василь Войтановский, русины-украинцы.

The article reviews the activities of immigrants from Ukraine in the presentation of Ukrainian problematic among Croats in the first half of last century. The basic stages in the formation of the Ukrainian intelligentsia and its role in the development of Ukrainian Croatian. Marked contribution of individual representatives in ukrainistics. This process was interrupted by the repression of the communist regime in the early post war years.

Key words: ukrainistics, Croatia, Ukraine and the croatian context, Anton Ivakhnyuk, Vasil Voytanovsky, Ruthenians-Ukrainians.

Мета статі – висвітлити важливий фактор у становленні україністики в Хорватії – включення в цей процес етнічних українців, їхній

вплив на хорватську інтелігенцію. Поставлене питання пов'язане з проблемою української діаспори на югослов'янських теренах. Особливо важливим був період першої половини минулого століття, який, в силу політичних обставин, залишався недостатньо дослідженим. Останнє зумовлене, зокрема, й ідеологічними причинами наступного, повоєнного, періоду – режимом комуністичної Югославії, в якій українське питання не було позбавлене політичної забарвленості. В результаті проблема афірмації українства в Югославії залишалася недослідженою, а діяльність, подальша доля української інтелігенції в період між двома війнами і особливо в роки Другої світової війни і перший повоєнний період в головному замовчувалася.

З огляду на обсяг зазначеної теми, яка вимагає спеціального висвітлення, спробуємо лише окреслити її головні контури. В першу чергу спостерігатимемо їх у контексті поставленої мети – відзначити участь і роль української інтелігенції у становленні україністики. Це питання є складовою задуму – простеження шляхів і головних проявів у поступовому виникненні україністики в Хорватії як відгалуження національної славістики. Хорватська україністика розглядається як частина зарубіжної україністики. Остання – важливий компонент української культури, інтелектуального надбання України – також становить актуальну проблему сучасної філології. З огляду на складність умов, в яких перебувала українська суспільна думка часів російсько-радянського режиму, важливе значення мав її розвиток за кордоном. Іноземна україністика становить великий інтелектуальний фонд України, створений як українськими вченими, так і іноземними україністами. Тому ця тема заслуговує на спеціальне комплексне дослідження як міжнародний проект, на що ми вже звертали увагу [6].

Показ хорватської україністики в її становленні й розвитку дає певні можливості вказати на окремі явища, які стосуються положення української діаспори в тодішній Югославії (до 1929 р. – Королівство сербів, хорватів і словенців (КСХС)), на суспільно-політичні обставини розвитку україністики, ставлення до української проблематики в різних політичних, релігійних колах та інше. Історичний аспект переселення русинів-українців з історичної батьківщини на югослов'янські землі має достатню історіографію [1; 14; 27; 28] і не входить в наше завдання. Відзначимо головний для нашої теми фактор: переселення відбувалися з закарпатської (у XVIII ст.) і прикарпатської, галицької України (кінець XIX – поч. XX ст.) в результаті адміністративної інтервенції ззовні. Міграції мали виразно політичну

мотивацію, рішення надходило не з українського середовища, не з українських ініціатив, а з імперських (Австро-Угорщина). Економічний фактор був наслідком стратегії імперського центру на периферії, доведеної колоніальною політикою до стану, коли з міграцією пов'язувався миф про краще життя.

Іншою важливою детермінантою було те, що русинсько-українські мігранти потрапляли на простір з виразно загостреними етнічними, релігійними, політичними конфронтаціями. Переселенці з українських земель неминуче поставали учасниками згаданих протистоянь, що позначилося на їхній історичній долі. Представлення, захист і відстоювання національної ідентичності було й залишилося першочерговим завданням української спільноти на югослов'янських землях. Головним репрезентантом їхньої ідентичності виступала церква, греко-католицька за конфесією. Будучи, в головному, українцями щодо походження, греко-католицькі священники становили найзначніший національний авторитет і здійснювали найбільший вплив на паству. За соціальним статусом тамтешні українці-русини становили в основному руральну масу. Історії української греко-католицької церкви на югослов'янських землях, у першу чергу в Боснії, Хорватії, Воєводині, приділялося і приділяється чимало уваги у публікаціях українсько-русинської спільноти югослов'янського простору [бібліографія, зокрема: 14, с. 289].

Серйозною проблемою, що позначалася на статусі українсько-русинської спільноти, їхнього бачення ззовні була недостатня наявність національної інтелігенції, яка б представляла, відстоювала українство в політичних конфронтаціях, в яких перебували народи Югославії (КСХС). Проте, незважаючи на складні умови, з якими неминуче повинні були зіткнутися мігранти, потрапивши в специфічні обставини міжконфесійних, міжетнічних напружень, поступово формувалася інтелігенція. Її розвиток пов'язуємо з процесом виявлення себе в хорватському суспільно-політичному, культурному, з часом – науковому середовищі у ствердженні української проблематики і включенні її в інформативний, науковий обіг країни переселення. Останнє має безпосереднє значення для головного предмету аналізу – участь цих українців у формуванні україністики як відгалуженні хорватської славістики.

Упродовж першої половини ХХ ст. умовно можемо виділити кілька хронологічних періодів у становленні й розвитку української громадянської інтелігенції в Хорватії. Перший значною мірою пов'язаний з

початком світової війни, східні фронти якої проходили і через українські землі. Українці в Боснії і Хорватії, що належали до австро-угорської зони, опинилися на протилежному боці щодо українців підросійської території. Важливим завданням було ствердження власного національного ідентитету, що характеризує перший період. Другий охоплює двадцять років й пов'язаний з продовженням представлення української інформації як свідчення про окремих слов'янський народ, всупереч пропаганді білоемігрантів. Третій пов'язаний з тридцятьма роками, коли за умов зростання пропагандистського тиску двох тоталітарних режимів – нацистського і радянського – хорватське суспільство поляризується в політичних орієнтаціях, а відповідно й українська інтелігенція. Наступний, четвертий, період охоплює 1940 – 1950 рр. і позначений складними процесами – від ствердження себе в громадянському суспільстві до трагічного фіналу в зіткненні ідеалів національної незалежності з тоталітаризмом, репресивною політикою останнього щодо національного патріотизму.

Окреслені періоди позначені поступовим зростанням діяльності української інтелігенції в представленні України в хорватському середовищі, що мало безпосереднє відношення і до зміцнення фундаменту майбутньої науки – хорватської україністики. Важливе значення у формуванні наукової дисципліни є, зокрема, створення інформативного фонду. Відсутність достатньої інформації про Україну і прагнення поповнити порожнечу в цій галузі характеризує всі етапи розвитку хорватської україністики й української інтелігенції. Провідною особливістю її світогляду було прагнення представити у поліетнічному середовищі свою історичну Батьківщину і, зокрема, пояснити її назву, тобто власне ім'я. Українці переселялися під традиційним ім'ям – русини, а пізніше, з початком ХХ ст., цілеспрямовано стверджувалися під іменем українців, яке сприймалося символом національної консолідації. Поштовх тому дала й Перша світова війна, коли українська термінологія поповнювала хорватські повідомлення з фронтів. Прагнучи представити себе як неросіяни, українські автори у своїх публікаціях намагалися показати свої етнічні, історичні корені. Саме таким пафосом перейнято книгу Василя Хома-Довського "Україна і українці" опубліковану 1916 р. у Загребі. Вступ розпочинається з пояснення назв, які стоять в заголовку, прагнення представити хорватській аудиторії історичні умови, що впливали на виникнення українських етнонімів [12]. Такою позицією автор, про якого маємо мало відомостей, і який можливо прибув до Хорватії в роки війни з

Галичини, включався в давню проблему. Ім'я України в хорватській науці, зокрема славістиці, упродовж XIX ст. інтерпретувалося крізь призму імперських ідеологій, що впливали на науку [20].

У процесі формування української інтелігенції в Хорватії важливу роль відігравав також міграційний фактор. Міграційні процеси, в цілому, є домінантою українсько-хорватських взаємин від давнини і надалі [18]. Переселення українців-русинів у XVIII, XX ст. були новими хвилями давніх слов'янських розселень, також і з українських земель [19; 21]. У XX ст. представники інтелектуальних кіл опиняються на югослов'янських землях найчастіше внаслідок політичних проблем в Україні. В ході Першої світової війни українські інтелектуали потрапляли до Загреба і як емігранти перед російською загрозою на західноукраїнських теренах. Велика міграційна хвиля виникає після більшовицького перевороту в Росії і приходить на югослов'янські землі зі східної України. У білоемігрантських формаціях серед біженців був певний контингент українського, але русифікованого походження. Ця хвиля недостатньо вивчена, оскільки найчастіше подавалася як російська еміграція. Незважаючи на труднощі адаптації, проблеми відносин з попередньою українською масою (греко-католики й православні, зрусифіковані й національно заангажовані тощо), деякі спромоглися включитися в національну проблематику хорватських українців. Після поразки УНР певна частина східних українців також опинялася в Хорватії як історично схожою у прагненні до національної незалежності, звільнення від тиску “слов'янського братства”. Осмислення історичної долі Хорватії як близької до України, на відміну від Сербії з її хронічним русофільством, стане однією з ідейних домінант розвитку українсько-хорватських пов'язувань. Зазначений світоглядний фактор виразно впливатиме на динаміку цих відносин у наступних десятиріччях – аж до середини XX ст. В першу чергу це позначалося на посиленні зв'язків між Хорватією та інтелігенцією з Західної України. Після поразок ідеалів української незалежності, загострення українсько-польських відносин, інтелігенція, студентство Галичини з особливою симпатією ставилося до Хорватії, яка сприймалася як дружня щодо України. Подібні уявлення були причиною пошуків взаємин з українськими осередками, налагодження контактів з хорватськими інтелектуальними установами. Після російсько-радянського входження на західноукраїнські землі в 1939 р. певний контингент інтелігенції знову пов'язував свою долю з Хорватією як з дружнім середовищем, куди знову приїжджають українці з Галичини.

На відміну від перших міграційних хвиль, що відбувалися в межах Австро-Угорщини, інші не мали організованого масового характеру, представляли не руральні, а найчастіше інтелектуальні кола.

Відзначений характер відносин між українською і хорватською інтелігенцією, особливо після 20-х рр. минулого століття, на жаль, недостатньо вивчений, на сьогодні не маємо повної картини їхнього розвитку. Політичний фактор неминуче позначився на цій проблематиці, оскільки пізніше, в період комуністичного режиму, ідентифікація України з Хорватією оцінювалася в партійній ідеології СФРЮ як аналог "хорватського націоналізму". Нині маємо чимало підтверджень, що політичні міграції до Хорватії з 20-х рр. і надалі значно зміцнювали інтелектуальний потенціал української спільноти. Інтелігенція найчастіше вступала в контакти з представниками діаспори, національними діячами, включалася в культурне життя. Виразним було прагнення представити свою Батьківщину, що не могло залишитися непоміченим в інтелектуальних колах. Все разом відіграло свою роль у поступовому становленні хорватської україністики. Розглянемо головні етапи і найзначніші прояви цього процесу.

Існуюча бібліографія в хорватській літературній періодиці першої половини ХХ ст. [15] дає можливість виділити кілька видимих періодів, які, в головному, співпадають з періодизацією літературного розвитку. Перший стосується літератури модерну, охоплює період кінця ХІХ – першого десятиріччя ХХ ст. Не входячи в характер українсько-хорватських зв'язків цього часу, що не є темою статті, відзначимо лише, що на відміну від попередніх десятиріч саме модерн позначений помітним ослабленням безпосередніх контактів [13]. Причини і зміст подібного явища пояснюються низкою обставин, але показовим є те, що обидві літератури, попри труднощі взаємопізнання, мали багато в чому споріднений характер розвитку [22]. Про українську літературу в цей період пишуть нечисленні хорватські автори, або публікуються переклади з інших слов'янських видань.

Ім'я Україна, при чому саме таке, а не попереднє, перейняте з російських джерел і моделей, типу Малорусія, починає, як вже відзначалося, частіше з'являтися в хорватській періодиці саме з часів Першої світової війни, коли повідомлялося про події на східному фронті. Цей період значно вплинув на осмислення проблеми України як поділеної між імперіями. У хорватській періодиці, а також окремими виданнями, з'являються публікації присвячені безпосередньо Україні, її культурі, історії, красному письменству. Іноді вони становили переклади з

інших мов і літератур – німецької, польської тощо. З 20-х рр. помічаємо присутність української інтелігенції вже безпосередньо в хорватському середовищі – як емігрантів з України. Опинившись спочатку в різних краях тодішньої Югославії, вони найчастіше пов'язували свою діяльність з Загребом як середовищем більшого ступеню толеранції до України [22].

Одним з помітних представників цього періоду був М. Гардовий. Про його долю не маємо достатньо відомостей, крім публікацій, які засвідчують високий патріотизм, зв'язки з науковими колами українців у еміграції. У прагненні представити свою батьківщину, українські діячі найчастіше зверталися до класики, де провідним національним репрезентантом виступає Тарас Шевченко. У 1922 р. в Загребі опубліковано видання “Великому слов'янину. Книга на спомин з нагоди 60-ї річниці смерті Шевченка” [25]. Місце видання, зміст, залучення авторів – ці та інші особливості вказували на досить високу компетенцію редакційної колегії, важливий ідейний задум, адресований, зокрема, політичним верхам, але й друзям України. Хоча імена редколегії не зазначено, не важко припустити, що головну роль відіграв саме М. Гардовий, який ще до того опублікував у загребському журналі “Narodna politika” статтю, присвячену Шевченкові. Упорядник вочевидь співробітничав з українсько-русинською громадою тодішньої Югославії. Саме видання своєрідно символізувало консолідацію всієї діаспори різних хвиль. На це вказує назва видавця: “Rusko narodno-prosvetno društvo u Keresturu”, тобто давній центр русинів у Воєводині. Проте надруковано книгу в Загребі, латинкою, з орієнтацією перш за все на хорватського читача, але й на два інших головних народів тодішнього Королівства – на сербів і словенців. Книга має великий формат, м'яку обкладинку з портретом Тараса Шевченка у центрі, з датами 1861 – 1921 і назвами трьома мовами. Центральна назва над портретом написана хорватською, дві під портретом – сербською і словенською, внизу – герб з архангелом і левом з написом по колу – українською мовою: “За волю України”. Під ним – гасло хорватською: “За слов'янську єдність, рівність і братерство”. Задня сторінка має два канти як відображення жовто-блакитного прапору.

Ідейний задум наголошено в епіграфі: перший становить цитату перекладену з Шевченкової Передмови до “Гайдамаків” (“Најдусі”) з наголосом на необхідності слов'янського єднання. Ця ідея адресувалася в першу чергу офіційному Белграду, який займав виразно про-російські позиції щодо українців – еміграції, української громади в

Боснії, яка в тодішнім Королівстві СХС саме з боку Сербії піддавалася різним утискам – від часу проголошення УНР і в наступних роках. Український Уряд у своїх прагненнях до міжнародного визнання був примушений констатувати репресивне ставлення до українців з боку офіційного Белграда і зовсім протилежне, дружнє в хорватському середовищі [9]. Упорядники книги про Шевченка наголошували, що серед сербів було й інше ставлення, що підтверджується і в посвяті: "Славний згадці на поета Джуро Якшича, друга українців і шанувальника Шевченківського генія ця книга присвячується". Сербський поет Джуро Якшич (1832 – 1878) своєю творчістю і діяльністю становив відображення поступового звільнення сербської культурної громадськості від слов'янофільських міфів. Апелюючи до відомого літературного авторитету, що присвятив Україні натхненного вірша, упорядники звертали увагу офіційного Белграда на існуючі переконання – зовсім протилежні антиукраїнізму як породження апології великодержавної політики.

Книга має три розділи, до кожного з яких дано по декілька епіграфів, які розвивають згадану тему слов'янської єдності, заклику до взаємоповаги між слов'янами як рівноправними народами. Перша частина "Провідник народу" у чотирьох епіграфах наголошує на значенні Шевченка для України (цитата з вступу до хорватського перекладу поезій, виконаного А. Харамбашичем); показує Шевченка як поета усіх слов'ян (вислів російського критика Аполлона Грігорьєва); заклик до українців творити власною мовою (цитата з Шевченкового вступу до "Кобзаря"); переклад рядків Шевченка про душу поета, що живе в його творах. Важливе ідейне навантаження має вступ: він представляє українців в еміграції, які відзначають річницю смерті свого поета далеко від Батьківщини; показує український народ з його багатовіковою боротьбою за волю і апелює до розуміння цих прагнень з боку тих, що проводять великодержавну ідеологію. Останнє, очевидно, адресовано белградським політичним колам і російським білоемігрантам, а заклик до слов'янського єднання перегукувався з хорватським славізмом, близьким за твердженням про рівноправність слов'ян до українського славізму. Зазначені переконання розвиваються у наступних розділах "Воскресіння народу" та "Україна і слов'янство". Кожен з них супроводжується низкою епіграфів, що наголошують ідейний зміст книги. Вони складаються з текстів відомих тодішніх славістів – філологів, істориків, політиків: А. Єнсен, Й. Бадалич, С. Зуканович, О. Грицай, М. Гардовий, П. Стебницький,

А. Саліковський, Д. Дорошенко, С. Смаль-Стоцький, А. Шульгин, С. Шелухін, Б. Барвинський, М. Феденко. Висвітлюються теми життя й творчості Шевченка, історії та мови України, доля української мови під російським царизмом, відносини української культури з іншими слов'янськими (великоросійська, польська, чеська, сербська), а також показано економічний потенціал України, її етнічний, культурний стан під більшовиками та інше. До участі в збірнику були залучені представники української еміграції з їх головних тодішніх осередків у Європі: Праги, Варшави, Парижа, а також зі Львова. Важливим було й те, що в збірнику взяли участь і вчені з Хорватії – перш за все Йосип Бадалич, з часом один з провідних хорватських славістів.

Видання не могло залишитися непоміченим, що засвідчує й відгук, зокрема, в одному з провідних журналів “Nova Europa” (Загреб, 1922), було позитивно сприйняте в хорватському середовищі, де швидко розходилося в читацьких колах. Це було перше за подібним діапазоном україністичне видання в Хорватії, якщо не брати до уваги кілька книжкових публікацій про Україну, що становили переклади з інших мов і відбивали підвищений інтерес до України з часів Першої світової війни і пізніше. Видання, яке умовно іменуємо як підготовлене М. Гардовим, засвідчувало роль української еміграції в презентації української теми в Хорватії, де інтерес до України був традиційно великий.

Участь хорватських філологів у збірнику відображала і процес поступового залучення до української теми безпосередньо національної інтелігенції, що помітно зростає в наступних роках. Разом з країнознавчими темами, закономірно, виникають публікації про українську літературу. Найчастіше йдеться про класику, де головними представниками виступають Шевченко, Марко Вовчок, Федькович, Франко. Водночас проникають відомості про сучасний літературний процес, проте події в Україні під більшовиками не давали достатню можливість дати чітке уявлення про літературу звідти. Перепони створювала й російська білоеміграція, що опинившись тут з перших років після перевороту в Петрограді, здійснювала помітний вплив на офіційні структури, але й на філологію в Белграді. Стосовно Хорватії, то й тут традиційне слов'янофільство давалося взнаки. Показовим є рецепція творчості Володимира Винниченка. Популярний український письменник став відомим у хорватському театрі у 20-х рр. драматичними творами. Проте сприймався він як представник “слов'янської” душі, як російський автор. Свою руку приклала й російська еміграційна

пропаганда, тамтешній російський театр. Тому в хорватських відгукках на постановку деяких творів Винниченка відомості про автора як українця відсутні. Проте подібні уявлення не означали повної відсутності знань про український літературний процес. В Хорватії перебувало вже достатньо вихідців з України, які не могли не впливати на культурну громадськість своїм прагненням представити правду про Україну як не російську територію, а окремих слов'янський народ.

Період 20-х рр. позначений початком діяльності найзначнішої і найбільш впливової з українських організацій у розвитку українсько-хорватського співробітництва – відгалуженням львівського товариства "Просвіта" серед українців тодішньої Югославії. В Хорватії товариство під назвою "Ukrajinsko društvo Prosvjeta (Prosvita)" почало діяти в 1923 р. з осередком у Загребі. Серед ініціаторів заснування передувала українська студентська молодь, яка тягнулася до Загреба з Західної України, де було відомо про толерантне ставлення хорватів до українців. Слов'янське оточення, наявність греко-католицької церкви, інтерес громадськості до українців, атмосфера, відмінна від характеру відносин українців Галичини з Польщею – ці та інші фактори приваблювали студентську молодь на навчання у Загребі. За їхньої участі проводилася діяльність по згуртуванню хорватських українців-русинів, розвитку зв'язків зі Львовом, поширенню серед громадськості відомостей про Україну. Подібна активність не могла подобатись офіційним органам, тому "Просвіта" тривалий час не отримувала дозвіл на реєстрацію, але знаходила підтримку серед хорватів і до 1925 р. діяла як секція хорватського товариства "Domagoj". З часом ініціативи українців подолали опір властей, "Просвіта" почала діяти відкрито й поширювати свою мережу серед українців-русинів, але й серед хорватів. Важливим напрямком діяльності було стимулювання перекладацької діяльності, ознайомлення з Україною та її культурою і літературою а також з суспільно-політичними темами [16]. Члени "Просвіти" переклали кілька творів з української класики, в першу чергу Т. Шевченка, В. Стефаника, сучасних письменників, представляли їх у хорватських виданнях. Все разом не могло не позначитися на стані хорватської славістики, посиленні інтересу до української мови і літератури.

З другої половини 20-х рр. спостерігається залучення до українських тем безпосередньо хорватських авторів – не принагідно, а як предмет цілеспрямованого зацікавлення. Проте говорити про виникнення україністики і україністів як фахівців ще зарано. Найбільш

показовим виступає Іван Есих (1898 – 1966), публіцист, перекладач, письменник. В першу чергу він – хорватський інтелектуал широкого діапазону інтересів від західноєвропейських до слов'янських літератур. Українська проблематика перебуває в полі його зору як предмет славістики, один з слов'янських напрямів славістичної діяльності. Проте рівень обізнаності, характер інтерпретації матеріалу відзначаються науковим підходом, прагненням отримати інформацію безпосередньо з українських джерел. У формуванні його знань свою роль відіграло налагодження контактів з українськими осередками в тодішній Югославії і, можливо й через них, – з Україною, Львовом у першу чергу. З діяльністю І. Есиха простежується вже відзначена роль саме українців у спрямуванні хорватських дослідників на українську проблематику. Не входячи в зміст українознавчого доробку цього славіста, що становить окрему тему, відзначимо лише, що він торкався питань фольклору й літературної класики, сучасної йому літератури в Україні – від східної до західної. Вчений усвідомлює недостатню обізнаність хорватського середовища з цим предметом і намагається корегувати деякі помилкові твердження. Так, Есих говорить про В. Винниченка як про українського письменника, входить у питання необхідності компаративних досліджень двох літератур, знає про український модерн і сучасний літературний процес, відгукується на різні події в культурному житті та ін.

На прикладі діяльності Есиха можемо спостерігати й роль важливого чинника в становленні хорватської україністики – зв'язки з науковими культурно-просвітними установами Галичини. Відомо, що І. Есих співробітничав з енциклопедичними виданнями у Львові, найвірогідніше був у контактах з Науковим товариством ім. Т. Шевченка, яке у полі своїх комунікацій мало й Хорватію, з “Просвітою”. На жаль, питання наукових, культурних зв'язків між Львовом і Загребом з їх головними інтелектуальними осередками, центрами культури ще недостатньо вивчено, в кращому випадку – фрагментарно. Це питання потребує висвітлення, оскільки саме з Західної України прибували до Хорватії представники української інтелігенції. Деякі з них стали досить помітними фігурами в діяльності хорватських українців. Включаючись в інтелектуальне життя хорватського суспільства, вони продовжували зв'язки зі Львовом, у першу чергу з “Просвітою”, яка з 30-х рр. минулого століття досить помітно діяла у Загребі. Через несприятливий стан у Белграді, центром “Просвіти” знову став Загреб, де українці почували себе краще у плані розуміння й підтримки,

хоча проблеми в діяльності були значними. Чимало перешкод чинила російська еміграція, що прагнула нав’язати великодержавне тлумачення українського питання і найбільше встигала в цьому в сербських колах, включаючи керівні. Українці відповідали прагненням представити правдиву картину своєї батьківщини в широкому спектрі її відображення. Саме таким характером відзначається україністична діяльність упродовж 30-х років, тобто за умов політичного режиму Королівства Югославії з адміністративним центром у Белграді. Хорватсько-боснійські українці значною мірою консолідувалися навколо Загреба, де був центр “Просвіти” з мережею цього товариства у містах компактного поселення українців. Також тривало співробітництво з проукраїнські зорієнтованими представникам, організаціями у Воєводині, Сербії (Руски Керестур, Белград) [3]. Українці друкували свої видання хорватською мовою або ж українською, коли йшлося про поширення знань між українсько-русинською спільнотою. Публікації про українську культуру, церкву, історію й літературу зміцнювали базу для україністичної діяльності в хорватському середовищі. Важливу роль у зміцненні авторитету тогочасної україністики відігравали окремі постаті, що діяли в царині української культури, прибувши до Хорватії з Галичини.

Одним з найбільш виразних, впливових діячів української інтелігенції з початку 1930-х рр. і до середини ХХ ст., був Антін (Антон) Івахнюк (1906 – 2001). За визнанням його біографа Б. Ліського (США), А. Івахнюк входить до групи найвизначніших українських культурних діячів Хорватії [4]. Його життєвий шлях, діяльність окреслюють певні тенденції у розвитку українсько-хорватських відносин зазначеного періоду. Це – формування національного патріотизму в українському середовищі, примушена еміграція через політичні обставини, симпатії до Хорватії і прибуття туди, всебічна діяльність в галузі україністики, вплив на українську діаспору і хорватську інтелігенцію, сприяння в співробітництві зі Львовом, представлення там хорватської культури, переслідування збоку комуністичного режиму і, на кінець, дальша примушена еміграція.

А. Івахнюк був родом з Волині, студіював славистику у Львівському університеті, який не закінчив через звинувачення у проукраїнській діяльності, за що був засуджений до ув’язнення. Не маючи можливості продовжувати навчання після звільнення, подався до Хорватії, яка в Галичині мала репутацію Меки української студентської молоді, завдяки порівняно недорогим цінам проживання, на-

вчання і доброзичливого ставлення хорватів до українців. Прибувши до Загреба у 1933 р., він одразу включився в діяльність української студентської громади, став членом “Просвіти”. Продовжуючи зв’язки зі Львовом, він очевидно мав домовленість писати там про Хорватію. А. Івахнюк налагодив відносини з хорватськими культурними діячами, був знайомий з кардиналом Алойзіє Степинцем, владикою греко-католицької церкви Дионисием Нараді, знав провідних представників українсько-русинської громади в Югославії. Своїми публікаціями молодий патріот відбивав головні прагнення української інтелігенції: представити Хорватію в Україні (Львові), Україну в Хорватії (Загребі), зацікавити хорватську інтелігенцію українознавством, показати антиукраїнський характер російської великодержавної політики – царистської чи більшовицько-радянської, вказати сербським апологетам російського антиукраїнізму на помилковість їхнього недружнього ставлення до української проблематики та інше.

Опубліковані в українській періодиці Львова матеріали про Хорватію були першим кроком в його такій діяльності, в чому сприяв письменник Богдан Кравець. Започатковані 1934 р. публікації у Львові про культурно-літературне життя на хорватську тему засвідчують досить велику обізнаність, прагнення всебічно представити тему: “Націоналістичний рух серед хорватського студентства” (“Дажбог”, ч. 8, від 30 червня 1935 р.), “Вистава образів селян-малярів у Загребі” (“Обрії”, ч. 23-24, 24 вересня, 1936), “Харамбашіч співець хорватської волі” (“Обрії”, Львів, ч. 21-22, 20 серпня, 1936), “Спогади пана Врґоча” (“Обрії”, ч. 17-18, 1936), “Анте Старчевич ідеолог хорватського націоналізму” (“Обрії”, ч. 8, 26 березня, 1936), “Думки про життя та світ Анте Дукича” (“Напередодні”, ч. 4, 30 листопада 1937), “Неторкана справа (До завдань українського студентства за кордоном)” (“Голос”, ч. 27-28, липень; ч. 29-30, серпень, 1937), “Карпатська Україна в загребському радіо” (“Нова Свобода”, ч. 6/30, 21 березня 1939). Крім літературознавчих, публіцистичних статей, А. Івахнюк виявив себе у тогочасній українській хорватистиці і як перекладач. Так, він переклав і опублікував у львівських виданнях твори тогочасних хорватських письменників з виразно патріотичною темою – поезії Юрая Павичевича, Анте Дукича (“Дажбог”, ч. 8, 30 червня, 1935), прозу Міле Будака (“Обрії”, ч. 10-11, 9 червня, 1936; ч. 17-18, 4 червня, 1936), Динка Шимуновича (“Обрії”, ч. 25-26, 29-39, 1930), Джури Видовича (“Обрії”, ч. 2, 20.10, 1937), Олінка Делорка (“Напередодні”, ч. 4/8, 15 листопада, 1938), Анти Дукича (“Напередодні”, ч. 3, 30 листопада,

1937). Судячи по іменам, змісту обраних творів, А. Івахнюк був знайомий з авторами і сприймав їхні прагнення відстоювати національну ідею як споріднену українським політичним ідеалам. Подібні переконання сприяли налагодженню тісних стосунків, ангажуванню хорватських літераторів щодо співробітництва в українських виданнях, але й займатися безпосередньо українською проблематикою.

У хорватській періодиці А. Івахнюк з'являється, як засвідчує бібліографія, вже наступного року після започаткованих у Львові публікацій на хорватську тему, отже 1935 р. Тема його першої українознавчої статті відбиває одну з домінант в історії зарубіжної україністики – представити Україну в контексті творчості Тараса Шевченка. Він продовжує хорватську Шевченкіану, створювану в даному разі українським автором. А. Івахнюк не міг мовчати на перекручування української проблематики в білоемігрантських інтерпретаціях, тож публікує у сербському виданні відповідь на розлогі заперечування українців як нації одного з тамтешніх авторів ("Jesu li Ukrajinci i Rus ijedan ili dva naroda?", "Дан", (Нови Сад), бр. 28, 31.01.1939) (Бібліографічні дані з письмового повідомлення Б. Ліського (США) – автор). Водночас А. Івахнюк не випускає з поля зору важливий адресат – українську громаду в тодішній Югославії, перш за все студентство, розвиваючи теоретичні засади діяльності цього важливого контингенту в піднесенні української ідеї.

З початку й до середини 40-х рр. минулого століття діяльність української інтелігенції активізується, з'являється низка нових осіб, що зробили помітний внесок у хорватську україніану. Одним з найбільш помітних був Василь Войтановський (1894 – 1945), який своєю долею своєрідно уособлював злет і поразку національно-патріотичних прагнень української інтелігенції в Хорватії. З скупих біографічних відомостей про нього вимальовується постать українського інтелігента, що родом з Галичини, належав до спільного з хорватами австро-угорського кола, брав участь у національних змаганнях Західної України, а після поразки подався до Хорватії. Там він включився в патріотичну діяльність як ініціатор створення і голова Українського товариства "Просвіта" в Загребі, був досить відомий в хорватському суспільстві як палкий поборник української незалежності. У полі його діяльності була й література, публіцистика, перекладацька діяльність (переклав твори Б. Лепкого, П. Куліша) [16, с. 50].

З початку 40-х рр. українська тема все частіше присутня в хорватських виданнях, деякі видання присвячують тематичні випуски

Україні, яку представляють текстами про літературу, культуру, історію, церкву. Серед авторів – вихідці з студентства Микола Хлюз, Антін Івахнюк, Надія Івахнюк, інші, що становили когорту української інтелігенції [17]. З'являються книги перекладів з сучасної української літератури – Уласа Самчука в перекладі українця Івана Ваньчика і хорвата Станка Гашпаровича [23], класики – В. Стефаніка [24], М. Вовчка [26], дослідження про Тараса Шевченка, ведеться полеміка щодо майстерності перекладу та ін. Показово, що вже не тільки безпосередньо українці виступають перекладачами, авторами досліджень в галузі україністики, а й хорватські славісти, перш за все Іван Есих, Станко Гашпарович, Младен Бошняк та інші. Хорватські автори, за посередництва хорватських українців, виступають в українській (львівській) періодиці з темою про Хорватію, її літературу. А. Івахнюк співробітничав з виданням хорватської енциклопедії, продовжував перекладати з хорватської літератури і передав для друку у Львові роман М. Будака, що з радянським приходом ліквідовано [2].

Налагоджений інтелектуальний обмін обіцяв перетворитися у процес, що створював базу для розвитку україністики. Результатом був і початок викладання україністики на тодішньому філософському факультеті Загребського університету. Проте подальший розвиток подій приніс поразку ідеалам. Трагедія української і хорватської інтелігенції полягала в тому, що їхня діяльність по відродженню національної культури, налагодженню взаємопізнання відбувалася за умов протистояння двох тоталітарних режимів. Жоден з них не бачив в ідеї української незалежності свою мету. В роки війни українські патріоти, перш за все вихідці з студентства, вірили у можливість відродити українську державу, вільну від радянщини, що було перервано німецькими властями, які не бачили в своїй стратегії вільної України. Радянські органи вже на початку 1940 р. налагоджували співробітництво з офіційним Белградом. У плані дій було й відстеження діяльності української та хорватської інтелігенції. Вже навесні 1940 р. “всі визначніші українські діячі Югославії опинилися за ґратами, під закидом найфантастичніших злочинів” [5, с. 56]. Українсько-русинська спільнота на теренах колишньої Югославії в ході війни розділяла долю всього населення країни, перебуваючи на різних фронтах, зазнаючи терору збоку сербських четників, хорватських усташів, навіть якщо займали традиційно нейтральні позиції.

З перемогою комуністичного режиму останній, особливо в періоді 1945 – 1948 рр., вживав радянські репресивні заходи щодо україн-

ців, у першу чергу – національно, релігійно, культурно заангажованої інтелігенції. Чимало діячів зазначеного періоду було репресовано, а ті, що залишилися в живих – або покинули країну, або припинили будь-яку україністичну діяльність. Їхні долі уособлювали два найзначніших представники української інтелігенції. За свідченнями Є. Мацяха, Василь Войтановський був заарештований і знищений [5, с. 61]. Антін Івахнюк встиг емігрувати до Канади, де продовжував справу українсько-хорватського пов’язування, зокрема переклавши українською пам’ятку хорватського середньовіччя [4]. Проте їхня діяльність залишалася невідомою в Україні, тривалий час їхні імена не згадувалися в Хорватії. Як зазначає Б. Ліський, “за свою працю, через політично-історичні обставини, Івахнюк не отримав ніякого визнання, а його твори практично невідомі для молодих українців Хорватії. Але важливим є той факт, що наслідки його праці та праці українських студентів у Загребі до 1945 р. були такими впливовими, що навіть їхні переслідувачі і вороги були змушені продовжити співпрацю у дусі соціалізму між Українською СРС та СР Хорватією” [16, с. 298].

Упродовж першої половини ХХ ст. на теренах тодішньої Югославії поступово формувалася і зростала українська інтелігенція, яка відіграла помітну роль у створенні інформативної бази про Україну. Найбільша заслуга в цьому належала вихідцям безпосередньо з України – східної і західної, що особливо продуктивно діяли в Хорватії, громадськість якої вбачала в Україні та її народі схожу історичну долю. Важливим наслідком діяльності стало посилення інтересу до України в безпосередньо хорватському середовищі, з якого вийшла низка інтелектуалів, що працювали на ниві українсько-хорватських взаємин. Все разом створювало плідний ґрунт для зростання хорватської україністики. Цей процес поступово набував динаміки з кожним десятиріччям зазначеного періоду і досяг своєї кульмінації в роки Другої світової війни. Проте подальший розвиток подій після 1945 р. виявився несприятливим і представники української та хорватської інтелігенції, що діяли в галузі україністики, зазнали репресій з боку політичного режиму. Значний доробок хорватської україністики середини ХХ ст. залишився поза увагою історії славістики, що вимагає подальшого і всебічного висвітлення.

Джерела та література:

1. Карпатській Україні – 70 років. Альманах УНС. – [б.м.] : Видавництво “Свобода”, 2009.

2. Лиський Б. Антон Івахнюк – великий українсько-хорватський патріот / Б. Лиський // Українці Хорватії. Матеріали і документи. – Загреб : [б. в.], 2002. – Кн. I. – С. 62–73.
3. Лиський Б. З діяльності українських студентів у Хорватії (1920 – 1945) / Б. Лиський // Українці Хорватії. Матеріали і документи. – Загреб, 2002. – Кн. I. – С. 38–50.
4. Літопис попа Дуклянина. Найдавніша південнослов'янська пам'ятка / [З хорватської мови переклав Антін В. Івахнюк]. – Отава : Українські студії Оттавського університету, 1986. – 83 с.
5. Мацях Є. Українці в Хорватії / Є. Мацях // Українці Хорватії. Матеріали і документи. – Загреб : [б. в.], 2002. – Кн. I. – С. 51–61.
6. Пашенко Є. Зарубіжна україністика – як її наблизити до України? / Є. Пашенко // Всесвіт. Журнал іноземної літератури. – К., 2009. – № 9-10. – С. 197–198.
7. Румянцев О. Є. Галичина – Боснія – Воєводина. Українські переселенці з Галичини на території югославських народів у 1890 – 1990 роках / О.Є. Румянцев. – К. : [б. в.], 2008.
8. Румянцев О. Є. Питання національної ідентичності русинів і українців Югославії (1918 – 1991) / О.Є. Румянцев // SLCCEE, Verlag Otto Sagner. – München; Berlin : [б. в.], 2010.
9. Сергійчук В. Неусвідомлення України. Ставлення світу до Української державності: погляд у 1917–1921 роки з аналізом сьогодення / В. Сергійчук. – Львів : “Свічадо”, 2002. – С. 664–670.
10. о. Фірак М. Українська історія / о. М. Фірак. – Ч. I.: Руський Керестур. – [б.м.] : Видання редакції “Рідного Слова”, 1938. – 48 с.
11. Українці Хорватії. Матеріали і документи. – Загреб : [б. в.], 2002.
12. Choma-Dowski V. Ukrajina i Ukrajinci. (S etnografskom mapom Ukrajine) / V. Choma-Dowski. – Zagreb : Nakladom “Saveza za oslobođenje Ukrajine”, 1916. – 72 s.
13. Flaker A. Ukrajinska književnost u Hrvatskoj. Bilješke uz građu iz XIX st. / A. Flaker // Hrvatska/Ukrajina. Kulturne veze od Jadrana do Dnjepra / Priredio Evgen Pašcenko. – Zagreb : Biblioteka “Relations”. Dvojezično hrvatsko-ukrajinsko izdanje, 1996. – S. 85–100.
14. Graljuk B. 100 godina ukrajinske grkokatoličke župe Lipovljani 1909 – 2009 / B. Graljuk. – Zagreb; Lipovljani, 2010. – 291 s.
15. Hrvatska Ukrajina. Kulturne veze od Jadrana do Dnjepra / Priredio Evgen Pašcenko. – Zagreb : Biblioteka “Relations”. Dvojezično hrvatsko-ukrajinsko izdanje, 1996. – 421 s.
16. Liski B. Iz prošlosti Ukrajinaca u Hrvatskoj. Filijale zagrebačkog društva Prosvita u Šumeću i Kanjiži / B. Liski // Думки з Дунаю. Літопис Союзу русинів і українців Республіки Хорватії. – Загреб; Вуковар, 1990 – 2000. – № 3. – С. 294–298.
17. Obitelj. Ukrajinski broj. – Zagreb. – 15 rujna 1941. – Br. 31-34.

18. Paščenko E. Etnogeneza i mitologija Hrvata u kontekstu Ukrajine / E. Paščenko. – Zagreb : Meditor, 1999. – 329 s.
19. Paščenko J. Od Kijevea ado Poljica. Tragom prastarih migracija // Knjižnica "Ucrainiana croatica". – Zagreb : Udruga hrvatskih ukrajinista, 2010. – Kn. 5. – 104 s.
20. Paščenko J. Podrijetlo Hrvata i Ukrajina / J. Paščenko. – Rijeka : Maveda, 2006. – 163 s.
21. Paščenko J. Slavist i imperij. Vatroslav Jagić između Galicije, Malorusije i Ukrajine / J. Paščenko // Knjižnica "Ucrainiana croatica". – Zagreb : Udruga hrvatskih ukrajinista, 2010. – Kn. 4. – 71 s.
22. Paščenko J. Ukrajinsko – hrvatske književne poredbe / J. Paščenko. – Zagreb : Književni krug, Split, 2010. – S. 256–259.
23. Samčuk U. Za zemlju. Roman-kronika iz ukrajinskog seljačkog života. Uvod: St. G/ašparov/ić. Ulas Samčuk. – Zagreb: Izdanje "Savremene biblioteke", 1941. – 283 s.
24. Stefanyk V. Sinovi. Novele. St. G/ašparov/ić. Vasilj Stefanyk (Predgovor). – Zagreb : "Suvremena biblioteka", 1943. – 150 s.
25. Velikome Slavenu. Spomen knjiga prigodom 60-godišnjice smrti T. Ševčenka. – Zagreb, 1922. – 80 s.
26. Vovčok Marko. Sestra Melasja / Marko Vovčok. – Zagreb, 1942. – 30 s.
27. Zlodi Z. Rusini/Ukrajinci u Hrvatskoj – etape doseljavanja i problem imena / Z. Zlodi // Scrinia Slavonica. – 2005. – Br. 1. – S. 408–431.
28. Zlodi Z. Rusini/Ukrajinci u hrvatskim zemljama: etape doseljavanja i problem imena. doktorska disertacija / Z. Zlodi. – Zagreb : Filozofski fakultet, 3.05.2010. – 334 s.